

MOHAÇ VE KARLOFÇA MİHVERİNDE MACARİSTAN'DAKİ OSMANLI ANLATIMINA ÖRNEKLER: GYÖRGY SZERÉMI VE MIHÁLY CSEREI

EXAMPLES OF OTTOMAN EXPRESSION IN HUNGARY ON THE AXIS OF MOHACS AND KARLOWITZ: GYÖRGY SZERÉMI AND MIHÁLY CSEREI

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ

Kırklareli Üniversitesi

Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu

çagataycapraz@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7727-0728

Geliş Tarihi:
12.04.2022

Kabul Tarihi:
15.11.2022

Yayın Tarihi:
30.12.2022

Anahtar Kelimeler

György Szerémi
Mihály Cserei
Macar kroniği
Mohaç
Karlofça.

Keywords

György Szerémi
Mihály Cserei
Hungarian chronicle
Mohacs
Karlowitz.

ÖZ

Etnolojinin yanı sıra tarih bilimi de bir "Volkskunde" muhteviyatını benimsemiştir. Tarihçiliğin ilmi metotları, halkın tecrübelerini ve geleneklerini bireylerin gözlemlerinden süzmeye başladığı anda, öznel; ancak bir o kadar da otantik bir satır teşekkül etmiştir. Macaristan için bu dönüşüm noktasını, 1526 tarihli Mohaç Muharebesi ve bunun getirdiği süreç temsil etmektedir. Zira Macaristan'da, Mohaç Savaşı'nı takip eden siyasî ve beşerî kargaşaya paralel olarak, hümanist kültür gelişmiştir. Söz konusu tekâmül, öncelikle ülkenin acınası durumuna karşı çözümler üretme hevesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı ilerleyişi sonucunda ülkeye hâkim olan korku, evvela edebî türlerde vücut bulmuş ve hal, nihayet kronikçilerin tarih yazımına sirayet etmiştir. Nihai safhada hümanizmin ve romantizmin biçimlendirdiği bir historiyoğrafi, Macaristan'ı betimlemeye başlamıştır. Bu lahzada dönemin ruhunu ve bakış açısını derinlemesine yansıtan eserler kaleme alınmıştır. Macaristan'ın üç parçaya bölünmesi ülkedeki politik görüşlerde de ayrılığa neden olmuş, siyasî otoriteyi temsilen krallığın ve aristokrasinin çare tasarıları değişkenlik göstermiştir. Bu temel üzerine bina edilen çalışmada, iki Macar kronik yazarının kaleme aldığı kayıtlara odaklanılmıştır. Mohaç dönemine ilişkin olarak, saray rahibi mevkiindeki György Szerémi'nin ve Karlofça sürecine dair Macar bürokrasisinde yer edinmiş Mihály Cserei'nin notlarına başvurulmuştur. Elde edilen enfüsi sonuçlar, arşiv belgeleri ve güncel tetkiklerle de desteklenmiş, böylece devrin bakış açısı, çözüm arayışları ve beklentileri yansıtılmak istenmiştir.

ABSTRACT

Along with ethnology, the science of history has also adopted a "Volkskunde" content. The scientific methods of historiography began to filter the experiences and traditions of the people from the observations of individuals. At this moment, subjective; however, an authentic surface has also been formed. For Hungary, this transformation point is represented by the Battle of Mohacs in 1526 and the process it brought. Because, in parallel with the political and human turmoil following the Mohacs War in Hungary, a humanist culture emerged. The current development is primarily due to the eagerness to find solutions to the pathetic situation of the country. The fear that dominated the country as a result of the Ottoman advances firstly embodied in the literary genres, and the situation finally spread to the historiography of the chroniclers. In the final stage, a historiography shaped by humanism and romanticism began to describe Hungary. In this context, works that reflect the spirit and perspective of the period in depth have been written. The division of Hungary into three parts caused a difference in the political views in the country, and the solution plans of the kingdom and aristocracy, representing the political authority, varied. Building on this foundation, the study focused on the records written by two Hungarian chroniclers. Regarding the Mohacs period, the notes of György Szerémi, who served as the palace priest, and Mihály Cserei, who had a place in the Hungarian bureaucracy regarding the Karlowitz process, were consulted. The subjective results obtained were also supported by archival documents and current examinations, so that the perspective of the period, the search for solutions and expectations were aimed to be reflected.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1102569>

Atıf/Cite as: Çapraz, H. Ş. Ç. (2022). Mohaç ve Karlofça Mihverinde Macaristan'daki Osmanlı Anlatımına Örnekler: György Szerémi ve Mihály Cserei. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2022-2034.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Giriş

XVI. ve XVIII. yüzyıl arasında, Macar tarih yazımında Avrupa'dakine benzer bir geçişlilik gözlemlenmektedir. Buna göre Macaristan'da, bazı özellikleri itibarıyla Avrupa'ya paralel bir kritik tarih yazımı neşet etmiştir (Hóman, 1938: 387). Sürece bakıldığında, XVI. yüzyılda Macar Kralı Matthias Corvinus'un kültür alanındaki çabaları sonuç vermiş; İtalya kökenli hümanizm yazınsal alana tesir etmeye başlamıştır. Öte yandan dönemin egemen stilinde homilik, yani retorik'in genel ilkelerinin halka açık vaaz verme sanatına uygulanması anlayışı ile edebî-retorik niteliksel olarak ağır basmaktadır. Elbette mezkûr yazım tarzının, tarih yazımına da büyük oranda etki etmesi kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki, gerek Macaristan'da gerekse Erdel'de, üst düzey devlet görevlilerinden aristokrasinin etrafında gruplaşan şahıslara kadar, XVI. ve XVIII. yüzyıl tarih aktarımı bu temel üzerine bina edilmiştir (Brodarics, 1976: 35).

Mevzubahis seyirde, Macaristan'da kâğıda dökülen tarihî ve siyasî çalışmalar ana hatlarıyla iki gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki, merkezî otoritenin yanında saf tutan, Katolik dünya görüşünü benimsemiş, genellikle siyaseten Habsburg yanlısı ve iyi derecede Latince bilen kesimdir. İkinci hizbi ise Latince seviyesi belli bir düzeyde olan, kültürel olarak Avrupa'daki çağdaşlarının gerisinde bulunan; ancak toplumun genelini temsil etme kabiliyetine sahip, yazımlarının merkezine halkı alan ve umumiyetle Protestan mezhepli taraf temsil etmektedir (Heltai, 1981: 141).

Ayrılıklar içermesine karşın, gelişim yönü belli bir sathı kazanan ve nihayet aynı havayı soluyan bu iki kol, elbette tarih yazımında orta yola ulaşacaktır. Yazın alanında olgunlaşmanın getirdiği sentezle birlikte Macaristan'da, Avrupa tarih yazımında görülen *erudita* [bilge kişi] yöneliminin bir uzantısı olarak, *Staatenkunde* [devlet bilgisi] yaklaşımı vücut bulmuştur (Bél, 1989: 72). Böylece söz konusu tarihî periyotta hızlı bir dönüşümden geçen Macar tarihyğrafisi, rafineleşmeye de başlamıştır.

Artık dönem yazını, hümanizm kadrajında biçimlenen algılar üzerine oturmakta, daha da özelde Titus Livius ekolünü takip etmektedir. Böylece kaynak eserlerde, daha ziyade epik ve yer yer kıssa nitelikli bir üslup görülmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren bu tarzda nispi bir değişiklik vuku bulmuş; barok stili ve Tacitus ekolü izlenmeye başlamıştır. Böylece yapıtlarda dramatik ve karamsar bir hissiyat belirmiştir (Bitskey, 1982: 93).

Yukarıdaki satırlarda değinilen kültür çevresinin üyeleri olan, hatta anılan sürecin önemli temsilcileri arasında bulunan György Szerémi ve Mihály Cserei, Osmanlı-Macar ilişkilerinin kâğıda geçirilmesi hususunda da en önemli simalardan ikisidir. Müelliflerin Avrupa kültür çevresi içinde şekillenen düşünce dünyaları ve kayıt prensipleri, Osmanlı araştırmalarına yeni katkılar ve perspektifler sağlayacaktır. Buradaki katkı, pozitivist unsurlar barındırmaktan ziyade, subjektif nitelikler içermektedir. Bu da bürokrasinin kaleme aldığı evrakların yorumlanmasında, dolayısıyla dönemin ruhunun anlaşılmasında önemli bir ihtiyaçtır.

Macar Krallığı'nın Çöküş Devrinde György Szerémi ve Kayıtları

Hunyadi Ailesi devrinden başlayıp, Osmanlı fetihlerinin iç politikadaki etkilerine değin Macar tarihini *Macaristan'ın Çöküşü Hakkında Hatırat* [Emlékirat Magyarország Romlásáról / Epistola de perditione Regni Hungarorum] adıyla kâğıda dökten György Szerémi, güçlü kalemi sayesinde eski Macar edebiyatının ve tarih yazımının en önemli karakterlerinden biri haline gelmiştir. Bu bakımdan eseri, Macar tarih bilimi ve edebiyat tarihinin en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir.

1490 civarında Kamanc'ta¹ doğan Szerémi'nin mesleği ve geçmişine dair bilgilere kendi kayıtları vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz. Ölüm tarihi ise bilinmemektedir. Kendisi 1520'lerin başında II. Lajos'un emrine girdi. Mohaç'ın ardından Kral János'un hizmetinde saray rahibi olarak çalışmaya başladı ve ölümüne dek bu hizmetini sürdürdü. Eserini yazdıktan sonra, 50 yaşını geçtiğinde Viyana Üniversitesi'nde öğrenim görmeye başladı (Szádeczky, 1892: 41; Szilády, 1894: 2).

Szerémi, mevkü çok yüksek olmasa da bir saray rahibi olarak pek çok olaya doğrudan tanıklık etme fırsatı yakaladı. Ancak kariyerinde vardığı son nokta ve eğitimi göz önünde bulundurulduğunda, notlarının daha çok

¹ Kamanc, Újvidék / Novisad'ın güneyi.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

sıradan Macar insanının dünyasını ele verdiği söylenebilir. İlaveten yapıtı söylenti ve dedikoduları da kapsamaktadır.

Elbette Mohaç'ın yarattığı karmaşada, müverrihin Macaristan'daki yazılı kaynaklara erişim imkânı pek bulunmamaktaydı. Bu nedenle muhtemelen yine başka eserlerden almış olmakla birlikte, Matthias Corvinus'un tahta çıkışı gibi bazı önemli olayların tarihini dahi yer yer yanlış kaydetti. Ancak yeri geldiğinde Mohaç yenilgisine atfen, "...Macarların helak olmasının nedeni hainliktir..." (Szerémi, 1979: 118) gibi tespitlerde bulunarak söz konusu dönemde bir idarecinin psikolojisini ve politik bakış açısını ele verdi.

Türk fetihlerini kişisel olarak tecrübe eden, bu süreçte doğduğu toprak Kamanc'ın kaybedilmesine de tanık olan müellifin, kendi dönemini yazarken kısmen tarafsızlıktan uzaklaşması kaçınılmazdı. Bu tavır Macar tarihî kaynaklarının incelenmesinde yeni bir olanak yarattı: Szerémi Macaristan'daki toprak kayıplarına, kişisel bir tepki olarak "halk" tarafından baktı ve meseleyi "Macar soylularının ihanetleri" merkezinde değerlendirdi (Szerémi, 1979: 21).

Mohaç öncesi Macaristan'ın idarî yapısını feodal parçalanmışlık karakterize etmektedir. Bu zeminde, kralın önderliğinin yanı sıra Kral Naibi István Báthori ve Erdel Voyvodası János Zapolya komutasında üç bağımsız askerî kuvvet vücuda gelmiştir (Gubcsi, 2014: 20-21; Barta, 1971: 2-3). Her ne kadar naip ve voyvodanın faaliyetleri krallığın güney topraklarında yoğunlaşsa da Osmanlı ilerleyişini durduraktan ziyade, merkezdeki Habsburg politik etkisini kırabilmeyi amaçlamışlardır (Szabó, 2006: 39-40). Ayrıca sarayın ve feodal beylerin Habsburg, Venedik ve Roma taraftarları şeklinde ayrılmış olmaları da siyasî birliğin yeniden vücuda getirilmesini güçleştirmiştir.

Bu şartlar altında 1515 senesine gelindiğinde, Habsburg-Jagiellon evlilik sözleşmesi çerçevesinde Macar Kralı II. Vladislav, Leh Kralı Sigismund ve Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian arasında I. Viyana Kongresi gerçekleştirildi. Henüz 1506 senesinde doğan II. Lajos'un, I. Maximilian'ın torunu ve Ferdinand'ın kardeşi Mary ile evliliği üç hükümdar tarafından onaylandı. Vladislav'ın ölümü durumunda ise Lajos'un vasilileri, Leh Kralı Sigismund ve I. Maximilian olacaktı (Török, 1926: 152-154).

Anlaşma sayesinde Macar tahtındaki Habsburg etkisi sağlandı. Dahası Macar Kralı II. Vladislav 1516'da öldü ve tahta oğlu II. Lajos geçti (Perjes, 1979: 121). Böylece Macaristan, Jagiellon Hanedanlığı'nın henüz on yaşındaki son hükümdarına emanet edilmiş oldu.

Merkezî otoritenin zayıf ve iç politikanın oldukça kırılğan olduğu bu esnada, 1521'den itibaren Osmanlı kuvvetleri Sirem'de sürekli olarak konaklamaya başladı. Birkaç yıl geçmeden Sigismund'un kurduğu güney uc bölgesi savunma sistemine büyük zarar verdiler (Pálffy, 1996: 168). Özellikle Belgrad'ın Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi, Macar savunma hattını geri dönüşü olmayacak şekilde çökertti (Kiss, 1889: 438).

Bu dönem için Szerémi Türk sultanının altı yüz bin askerle Macaristan'a karşı harekete geçtiğini kaydetmekte,² aynı zamanda Mohaç'tan önce Macaristan'ın nüfus yapısına da genel olarak değinmektedir:

"*Sirem henüz ayakta idi, Salankamen ve Karom kentlerinde hala insanlar yaşamaktaydı. Salankamen'den Budin'e kadar Tuna Irmağı'nın iki kıyısı da meskûndü. Türklerin çararı, Sirem vilayetine yaklaştıklarında Türk komutanlara halka zarar vermemelerini, sadece boyun eğdirmelerini emretti. Lakin Sirem Kalesi ateşle alındı, yöre halkının çoğu kenti terk etti.*"

Müellif, kalelerin savaşılmaksızın Türklere teslim edildiğini, bu suretle Sirem bölgesinde toplam on altı kalenin ele geçirildiğini, öyle ki, sultanın bu kaleleri idare edecek yönetici bulmakta dahi zorlandığını şaşkınlık içinde not etmektedir. Müverrihin şehirlerden feragat edilmesine karşı duyduğu tepki o denli büyüktür ki, sultanın ağzından şu satırları yazar: "*Türk milleti ve Muhammet peygamber şerefine; ne vaat ederlerse etsinler ben benzer kararlar almış olsaydım milletim beni öldürmüş olurdu...*" (Szerémi, 1979: 117-118)

Aslında Macar idarecilerin Mohaç öncesinde gerekli önlemleri almak ve ülkeyi savunmak konusunda ihmalkâr davrandıklarını söylemek zordur. Özellikle maddî kaynak yaratmak maksadıyla Macar dış politikasında büyük

² Rakam fazlasıyla abartılmıştır. Bilindiği üzere bu dönemde batı seferlerine çıkan Osmanlı ordusunun mevcudu, 80.000 ile 100.000 kişi arasında değişmektedir. Bkz. Ferenc Eckhart, *Macaristan Tarihi*, (çeviren: İbrahim Kafesoğlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1949, 112-113. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, 323.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg ilişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

gayret gösterilmiş, Osmanlı tehlikesine karşı komşu ülkelerden destek sağlanmak istense de buna muvaffak olunamamıştır (Perjes, 1979: 118).

Sıra Mohaç Meydan Muharebesi'ne geldiğinde Szerémi de Macar ordularıyla birlikte yola koyulmuştur. Seksen topa sahip, yaklaşık yirmi sekiz bin kişilik Macar ordusu, Mohaç ve Kölked arasında kalan Tuna Nehri'nin kolu civarına yerleşmiştir. Mohaç sahrasındaki ufak çaplı çarpışmalar dışında her iki ordu da bir ay boyunca savaşa durmamış, beklemeye koyulmuştur (Perjes, 1979: 290-295). Savaşın akıbetinin belli olmasının ardından Szerémi, Macar kuvvetlerinden ayrılmıştır.

Bu sırada Erdel voyvodası ve daha sonra kral seçilecek olan Zapolya, Mohaç'a doğru harekete geçtiyse de savaş alanına yetişememiştir. Yaklaşık on beş bin kişilik ordusu, Szeged civarında konaklamıştır (Szakály, 1977: 228). Aslında bu tavrıyla merkezle olan ilişkisini tamamen kopardığı anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi 1525'te toplanan meclise dahi katılmamış, ardından hain ilan edilmiştir (Jancsó, 1931: 95).

Mohaç'ta kral, 28 baron, yedi başrahip ve eyalet vekilharçlarının çoğu hayatını kaybetti. Böylece ülke yönetiminin başı olan kral ve danışmanları ortadan kalktı. Bir başka ifadeyle Mohaç'ın yarattığı en büyük kayıp, Macar devletini idare eden kadronun yok olmasıydı. Szerémi'den takip edilebildiği üzere tarihsel süreç, Zapolya'nın lehine işledi.

Osmanlı kuvvetleri 13 Ekim'de Macaristan'dan çekildi; 1 Kasım'da ise Zapolya Budin'e geçti. İdaresindeki ordu vasıtasıyla sağladığı siyasi güç sonucunda on gün sonra I. János adıyla kral ilan edildi (Papp, 2004: 70; Szerémi, 1979: 136). Ancak daha önce kabul edilen evlilik sözleşmesi nedeniyle Zapolya'nın kral seçilmesi ülkede oluşan politik boşluğu dolduramadı. Bu sırada Maximilian'ın torunu Ferdinand, Pozsony'de Macar kralı ilan edildi (Horváth, 1897: 5).

Söz konusu gelişmelerin ardından Szerémi iki kral arasındaki çekişmeye yoğunlaşmakta, sultanın Macaristan'da vuku bulan olayları takip ettiğine vurgu yapmaktadır. Buna mukabil Habsburg tarafına katılan Macarlar karşısında, hayretini gizlemeyerek şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Bir abmak diğerine derman olur; lakin Türkün ne olduğunu bilmezler."* (Szerémi, 1979: 173) Lakin Szerémi, batıdan gelecek desteği ve bunun yaratacağı değişimleri hesaplamamıştı: 6 Mayıs 1527'de Kutsal Roma İmparatoru V. Karl, Roma'yı ele geçirdi (Polatçı ve Batmaz, 2013: 57) ve bir ay sonra Macaristan'a sefer başlattı (Szekfü, 1935: 33).

Gelişmeler Macaristan'daki Habsburg taraftarlarının elini güçlendirmiş, uluslararası politikada Zapolya'nın durumunu sarsmıştır. Zira mağlup Papa Devleti'nin üyesi olduğu Cognaci Ligi, Habsburg idaresine karşı mücadele vermekte, bu bakımdan Sultan Süleyman tarafından desteklenmekteydi (Veinstein, 2001: 521).

Dış siyasette kendine yer bulmaya çalışan Zapolya, mezkûr ittifaka katılarak Osmanlı idaresi ile yakınlaşmak istemiştir. Fransa Kralı I. François'ten de umduğu yardımı sağlayamayan yeni kral, iktidarını ayakta tutabilmek için tek dayanak noktası olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan medet ummaya başlamıştır.

Zapolya maruz kaldığı siyasi gerileme esnasında Erdel'e kadar ricat etmiş, ülkede barınamayacağını anlayınca Lehistan'daki Tarnów şehrine sığınmak zorunda kalmıştır. Bu sırada mümkün mertebe Osmanlılarla irtibata geçmeye çalışarak, János Fekete adlı elçisini İstanbul'a göndermiştir. Zapolya'ya eşlik eden Szerémi buradaki süreci şöyle aktarmaktadır:

"János Fekete, Mehmed adlı bir Türkle geri geldi. Türkün dış görünüşü aynı János Fekete'ye benziyordu ve iyi Macarca konuşuyordu. Kral Türkü János Fekete ile gördüğünde çok sevindi... ..Türk krala şöyle seslendi: Neden üzülürsün? Neden yüce efendi burada sefil olur, Macaristan'a gitmen gerekmez mi? Zira sana saadet dileyen insan, senin kardeşini; beni buraya gönderdi. Sen burada ne yaparsın? Şimdi sana yardım diye elli bin Türk göndeririz..." (Szerémi, 1979: 213)

Mevzubahis görüşmenin ardından Zapolya Macaristan idaresini ele geçirmek üzere tekrar harekete geçti. Bu sırada Marospazarı ve Barasu'da hükümdar kabul edilen Ferdinand, nihayet Fehérvár'da Macar kanunlarına göre kral ilan edilip taç giydi (Bessenyei, 2003: 99). Başta Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya Krallığı olmak üzere Avusturya eyaletleri ve Çek Krallığı'nın desteğini sağladığından Ferdinand, Macaristan'daki iktidarını garantiledi (Barta, 1984: 8-71). Ancak Sultan Süleyman'ın 1529'da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun merkezi Viyana'yı almak maksadıyla Macaristan'a ikinci seferini başlatması, Macaristan'daki dengeleri değiştirdi. Osmanlı orduları Macaristan'a girer girmez Ferdinand'ın kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Zapolya 3 Eylül 1529'da, Mohaç Savaşı'nın verildiği yerde Osmanlı Devleti tarafından Macaristan kralı olarak tanındı (Afyoncu, 2011: 55; Uzunçarşılı, 1983: 323).

Szerémi, Zapolya'nın kral ilan edilmesinin ardından kendisinin sultanla buluştuğunu, sultanın Belgrad ve Szabács hariç olmak üzere Sirem'deki kentleri krala teslim edeceğine dair söz verdiği aktarmaktadır (Szerémi, 1979: 233). Müellif, görüşmenin başlangıcı hakkında bir bakıma kendi politik beklentilerini de ele vererek “*Sultan, kralı çadırının önünde görür görmez dışarı çıktı, birbirlerine sarıldılar.*” ifadelerini kullanmaktadır.

Szerémi, sultanın yaklaşımı ile ilgili olağanüstü bir betimleme yaptıysa da kendisinin Zapolya'ya karşılıksız güvenmediğinin farkındaydı. Bu nedendir ki, Venedikli tüccar Lodovico Gritti'nin Bâb-ı Âli'ce Zapolya'nın yanına gönderilmesinin kralı denetleme amacını taşıdığını yazmaktadır. Ek olarak müellife göre Gritti'nin bu göreve getirilmesi için babası aracı olup, sultana yalvarmış; gayrimeşru durumunun üstünü bu şekilde örtmeye çalışmıştır (Szerémi, 1979: 252).

Neticede Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini garantilemek isteyen Zapolya, Gritti'nin göreve getirilmesi şerefine Yukarı Tuna'daki toprakları kendisine verdi. Ancak yöredeki tuz madenlerinin gelirini elde etmeye çalışması ve Varadin Piskoposu Imre Czibak'ın ölümünden sorumlu tutulması nedeniyle Erdel beyleri tarafından öldürüldü (Szerémi, 1979: 291).

1538 yılına gelindiğinde Ferdinand ve Zapolya arasında Varadin Antlaşması yapılmıştır. Buna göre her iki hükümdar kontrolü altındaki Macar topraklarında egemenliğini sürdürecektir. İlaveten Zapolya'nın ölümünden sonra idaresindeki yerler Ferdinand'a ve onun haleflerine geçecektir. Antlaşma sayesinde ülkede suni bir iç barış sağlanmışken Zapolya, Jagiellon hanedanından Izabela ile evlendi. Bu evlilikten oğlu János Zapolya Sigismund István dünyaya geldi. Dahası, doğumdan iki hafta sonra hayatını kaybeden Zapolya, vasiyetnamesinde Ferdinand'la yaptığı Varadin Antlaşması'nı hiçe sayarak kendi oğlunu Macar tahtının varisi olarak tayin etti (Bethlen, 2002: 329).

Szerémi'ye göre Zapolya'nın buna cesaret etmesinde kralın sultanla olan yakın ilişkisi rol oynamaktaydı. Hatta gerektiğinde kullanabilmeleri maksadıyla Sultan Süleyman'ın mührü Zapolya'da, Zapolya'nın mührü ise sultanda bulunmaktaydı (Szerémi, 1979: 309).

Gelişme üzerine Ferdinand 4 Mayıs 1541'de, Budin'in alınması için Wilhelm von Roggendorf komutasında tekrar sefer başlattı. Szerémi'nin nazarında aslında Macarlar Budin Kalesi'ni Almanlara teslim etmeye razıydı. Ancak üç nedenden ötürü bu fikirlerini fiiliyata geçirememektedirler:

“*Evvla Almanlar kaleye girseler de burayı Türk çasara karşı koruyamazlardı. Ayrıca Almanlar Macar soyluları ve idarecileriyle geçinemezler, Macarları toptan kılıçtan geçirirlerdi. Son olarak, Macarlar bu vecible sultana karşı yeminlerini bozmuş olurlardı; çasar ise Budin'i Almanlara karşı müdafaa edebilirdi. Velhasıl Budinliler kaleyi Nemçe yerine çasara vermeyi yeğlediler.*” (Szerémi, 1979: 315)

Bu maksatla sultana bir mektup kaleme alındı. Mektubun muhteviyatı şöyleydi: “*Mümkün olduğu kadar çabuk Budin'e gelmesi için yüce çasara yalvarırız, zira bir aydan fazladır Almanlar bizî kuşatma altında tutarlar.*” (Szerémi, 1979: 315) Szerémi'den takip ettiğimiz kadarıyla idarecilerin bu tavrına karşılık, Budin halkı, Hıristiyan olmalarının Macarlar için daha iyi olduğunu düşünüp Nemçe ile anlaştı (Szerémi, 1979: 317).

Alman askerleri gizlice kaleye alınsalar da Macar baronları ve şövalyeleri tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu karmaşa içinde, 23 Haziran 1541'de Sultan Süleyman yeniden Macaristan seferine çıktı. Szerémi'nin kayıtlarına göre Nemçe askerleri Budin'de öyle bir hezimete uğramıştır ki, hayatta kalanlar köle olarak satılmak üzere Osmanlı tüccarlarının eline geçmiştir (Szerémi, 1979: 319).

Tarihçinin notlarında, Macar devlet hazinesi sorumlusu, Zapolya'nın danışmanı ve Sigismund János'un vasisi György Fráter önderliğinde çasar ile bir görüşme daha gerçekleştirildiği kaydedilmektedir. Buna göre Macar feodaller sultana yılda toplam bir milyon akçe vergi ödeyeceklerine dair teminat vermiştir (Szerémi, 1979: 321). Ayrıca ülke sultanın emrinde olacak, herhangi bir itaatsizlik gösterilmeyecektir.³

³ Kalenin ele geçirilmesi hakkında ayrıca bkz. Feridun Ahmed Bey, *Münşeat-üs Selâtin*, c. I, Darü't-tibaatü'l-Âmire, İstanbul, 1275/1848, 490.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş “Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei” başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Bütün bu diplomasiye rağmen 29 Ağustos'ta sultan, György Fráter, Yukarı Tuna Komutanı Bálint Török ve Kraliçe Izabela'yı János Sigismund ile beraber çadırına çağırdı. O anda yeniçeriler Budin Kalesi'nin güvenliğini sağlamak bahanesiyle bir müdahale ile karşılaşmadan kaleye giriş yaptı. Böylece sultan Mohaç'tan on iki yıl sonra Budin'i kendi kontrolüne aldı. Erdel ile Yukarı Tisa'nın idaresi ise yıllık on bin altın karşılığında kraliçeye ve oğluna bırakıldı⁴ (Pach, 1985: 47).

Szerémi, Budin'den ayrılırken sultanın Balint Török'e şu sözleri söylediğini aktarmaktadır: “*Çok neferimi katlettin, artık Macaristan'da senden başka korkacağım kimse kalmamıştır. Lakin ant içerim ki, sen ölümü benim kalcımdan tatmayacaksın; tanrının izni için verdiği ana dek yaşayacaksın.*” (Szerémi, 1979: 337)

Söz konusu kayıtların yanı sıra, aslında Szerémi daha Budin alınmadan önce şehrin Türk etkisine girdiğini yazmakta ve bu görüşünü Türklerin şehir ticaretine egemen olmasına dayandırmaktadır:

“*Dalmaçyalı, Dubrovnik kentinden gelen Miklós Sankó adlı bir tüccar vardı. Türkçe, Macarca, İtalyanca, Almanca ve Sırpça bildirdi. Bu sayede Macarların kralı tarafından dinsizlere karşı elçilik yapması için görevlendirilmişti; sık sık Türk çasara gider gelirdi. Ancak çasar onu kendi tarafına çekti. Türk tüccarlar artık elçi vasıtasıyla Budin'e gitmeye başladı. Türklerin kentte sıkça görülmeye başlaması halkta tedirginlik yarattı. Daba sonraları Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen Yabudiler de yörede belirdi. Ne duyup görseler İstanbul'a yetiştirirler, özellikle Macarlar arasındaki anlaşmazlıklar hakkında sultanı bilgilendirirlerdi. Türk mallarını da Macarların haberi olmaksızın şehre getirip satarlardı. İlaveten Türkler ticarette uğraşan Sırplarla seyahat ederdi. Böylece Türk malları her yere yayılırdı.*” (Szerémi, 1979: 63-65)

Mihály Cserei'nin Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'dan Ayrılış Serüveni

Döneminin en önemli Macar vakanüvislerinden olan Mihály Cserei, Székelyudvarhely Kalvinist Cemiyeti'nde eğitim görmüş, Erdelli bakan ve başkomutan Mihály Teleki'nin kâhyası olarak çalışmıştır (Nagyajtai Cserei, 1852: 126). Daha sonra Thököly'nin tarafına geçerek mülteci askerlerle birlikte Eflâk'ta bulunmuştur. Macaristan'a döndükten sonra devlet hazinesinde kâtiplik görevine getirilmiştir (Nagyajtai Cserei, 1852: 208).

1661-1711 seneleri arasındaki Macaristan'da gerçekleşen askerî ve beşerî olayları ele alan Cserei, Szerémi'nin aksine meseleleri halk yerine aristokrasinin bakış açısıyla değerlendirmektedir. Ayrıca Osmanlı vassalı olsa da millî beyler tarafından yönetilen Erdel Hükümdarlığı zamanını, Macar tarihinin yükselme devri olarak tanımlamakta ve Macaristan'ın çöküşünden ülke tahtına oturan yabancı kökenli hükümdarları sorumlu tutmaktadır.

Kayıtlarında Erdel Hükümdarlığı'nın son zamanlarına ağırlık veren Cserei, Macar siyasetinin Mohaç'ın ardından yaşadığı travma döneminde olduğu gibi özellikle Erdel'in, Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasında kalmışlığına ve bu durumdan sıyrılmak için yaptığı girişimlere değinmektedir. Yazılarında Erdel Hükümdarlığı ve Habsburg İmparatorluğu yakınlaşması ayrı bir yer tutmaktadır.

II. Viyana bozgunu ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'da güçlü bir koalisyon oluşturulması fikri ön plana çıktı. Öte yandan bu koalisyonun başarı kazanması halinde eski Macar Krallığı topraklarının Habsburg Çısarlığı idaresi altında da olsa yeniden birleştirilebileceği düşüncesi gerek Erdel Beyi Mihály Apafi gerekse Erdelli yöneticiler arasında kuvvetlenmeye başladı.

Bu maksatla ilk somut adım, Erdel'i Osmanlı İmparatorluğu'ndan kesin olarak ayırmak amacıyla Viyana'dan gelmiştir. 1685'te Dunod Anditus adlı Cizvit rahip Erdel idaresi ile görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler otonom özelliklerini muhafaza etmekle birlikte Erdel'in diğer Macar toprakları gibi Habsburg egemenliğine katılması, ayrıca askerî gücünü Habsburg tasarrufuna devretmesi hususunda yoğunlaşmıştır. Karşılık olarak Erdel, çasar yönetimi tarafından muhafaza edilecek ve Mohaç'tan önceki voyvodalık yapısına geri dönecektir (Fazekas, 1978: 208; Pokoly, 1904: 10; Szilágyi, 1866: 718; Jancsó, 1931: 179).

⁴ Szerémi de Osmanlılara karşı bir plan hazırlamıştı: Szerémi, György Fráter'e sultanı öğle yemeğine çağırması tavsiyesinde bulundu. Padişahın Budin Kalesi'nde verilecek ziyafete katılmayı kabul etmesi durumunda, kale kapısına on top yerleştirilecek ve kendisi yaklaştığında bunlar ateşlenecekti. Fráter bu fikri kabul etmiş, meselenin görüşülmesi için diğer idarecilerle toplantı dahi yapmıştır. Ancak Szerémi'nin deyişimiyle “*yöneticilerin abmaklığından dolayı*” plan uygulanmamış ve bundan ötürü Budin kaybedilmiştir (Szerémi, 1979: 320-321). Böyle bir toplantının yapıp yapılmadığı şüpheli olmakla birlikte, verilen tavsiye aklı başında bir devlet adamının ciddiye alacağı türden değildir.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş “Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei” başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Tam da bu mesele hakkında Cserei'nin notlarında kullandığı “*Nolentes volentes proteget vos Sua Majestas.*” [İsteseniz de istemeseniz de yüce efendimiz sizleri korumaktadır.] ifadesi, Habsburg idaresinin dönem itibarıyla Erdel'e bakış açısını ve ülkede kanıksanmaya başlayan genel atmosferi yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir (Nagyajtai Cserei, 1852: 149).

Mevcut karmaşa içinde, 1688 ve 1689 senelerinde Belgrad, Zigetvar, Vidin, Semendire gibi önemli merkezler Habsburg kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. Ancak Köprülü Fazıl Mustafa Paşa komutasındaki 1690 seferinde bu topraklar geri alınmıştır (Mehmed Râşid Efendi, 1282/1865: 130-133; Silahdâr Fındıklı Mehmet Ağa, 1928: 483; Osanzâde Ahmed Taib Efendi, 1271/1855: 116).

Aynı sene Habsburg idaresi ile iş birliği yapan Hükümdar Mihály Apafi öldü. Türk Sultanı II. Süleyman 1681'de Mihály Apafi'nin beş yaşındaki oğlunu ahidname vasıtasıyla Erdel Hükümdarlığı'nın vasisi olarak tanıdı. Fakat Bâb-ı Âlî, Erdel'de doğan iktidar boşluğunu değerlendirmek, böylece ülkedeki etkisini sürdürmek istemekteydi. Bu gaye ile Habsburg İmparatorluğu ile yakınlaşan Apafi yönetimi yerine İmre Thököly'yi desteklemeye başladı (Nuruosmaniye Ktp. Nr. 4311; Szádeczky, 1898: 6; Nagy, 1896: 100-101; Fekete, 1935: 127; Fekete, 1993: 433).

Cserei'nin kayıtlarından takip edildiği üzere, bölgedeki dengeleri kendi lehlerine çevirmeye niyetlenen Osmanlı İmparatorluğu ve Thököly arasında ittifak hâsıl oldu. Nihayet Osmanlı, Tatar, Eflak kuvvetlerinin katılımı sonucu sayısı 15 bin kişiyi bulan ve çoğunluğu süvarilerden oluşan bir kuvvetle Thököly, Erdel idaresini ele geçirmek için sefere çıktı. General 21 Ağustos 1690 tarihli Zernyest Savaşı'nda Alman General Heisler ve Erdelli Bakan Mihály Teleki'yi yenilgiye uğrattı (Nagyajtai Cserei, 1852: 199-200). Savaşta Heisler esir düştü, Teleki ise hayatını kaybetti (Nagyajtai Cserei, 1852: 200-220).

Thököly bu zafer ile Erdel'de iktidara geldi. Bâb-ı Âlî de Nemçe yanlısı bir hükümete kıyasla kendi menfaatine uygun bir sonuç elde etti. Ancak yeni durum uzun ömürlü olmadı. Zira yaklaşık iki ay sonra, 25 Ekim'de Habsburg birliklerinin Erdel'e düzenlediği akın nedeniyle Thököly, Eflâk'a kaçmak zorunda kaldı (Szádeczky, 1898: 41-42). Bu olay sonucunda gerek Thököly gerekse Osmanlı İmparatorluğu için Erdel hâkimiyeti dönemi kapandı.

Thököly ve Bâb-ı Âlî'nin saf dışı bırakılmasıyla birlikte Erdel hükümeti ve Habsburg yönetimi arasında 16 Ekim 1690'da *Diploma Leopoldinum* adlı antlaşma imzalandı. Erdel Hükümdarlığı'nın idarî haklarını Osmanlı hâkimiyetine karşı Viyana yönetimine devretmesi anlamına gelen söz konusu vesikanın maddelerini Cserei şu şekilde sıralamaktadır:

“*Mihály Apafi'nin hükümdarlığı garanti altına alınacaktır. Eski hükümdarların yaptığı bağışlar ve verdiği hediyeler korunacaktır. Saksonların otonom yapıları sürecektir. Yasama ve yürütmeye ilişkin hukukî yapı bundan sonra da devam edecektir. Dinlerine bakılmaksızın ülke idaresindeki mevkilere Erdelliler getirilecek, ancak çasar bu mevkileri işgal edecek kişiler hakkında tavsiyelerde bulunabilecektir. Savaş sırasında geri alınmış topraklar, eski sâbiplerine iade edilecektir. Hazîneye geçen mülkler ise 'hak eden' yurttaşlar arasında paylaştırılacaktır. Hükümetin başı, başkomutan, nazırlar, hâkimler ve diğer yüksek mevkilerdeki yöneticiler din unsuru gözetilmeksizin Erdelliler arasından seçilecektir. Eyalet yöneticileri eski kanunların belirlediği ölçütlere göre atanacaktır. Kralın danışmanları içinde en az üç ve hâkimler içinde en az bir Katolik bulunacaktır. Yolda bir kez meclis toplanacaktır. Hükümdar Erdel'de yaşayacak ve kanunlara uyacağına dair yemin edecektir. Erdel, Viyana idaresine barış zamanında elli bin taller, savaş zamanında ise dört yüz bin forint vergi ödeyecektir. Bu meblağın ödeme biçimini Erdelli aristokratlar belirleyecektir. Özgür Sekellere angarya yüklenmeyecektir, ancak ülkenin savunması söz konusu olduğunda kendi masraflarını kendileri karşılayacaklardır. Ülkede özgür ticaret hâkim kılınacaktır. Çasarlık tarafından büyük bir ordu finanse edilerek, Erdel zora sokulmayacaktır. Yeni vergi getirilmeyecektir.*” (Nagyajtai Cserei, 1852: 224-225)⁵

Müellif, maddelere ilaveten anlaşmanın gerçekleştiği politik ortamı ve Erdel yöneticilerinin antlaşma metni hakkındaki çekişmelerini de kaydetmişti:

“*Elbette mükemmel bir vesika idi ve artık mesut bir şekilde yaşayabildik. Lakin üç millet arasındaki pek çok ihtilaf ve dört din arasındaki birçok çatışma o kutsal belgenin ters yüz olmasına neden oldu. Başka manalar çıkarmak, açıklamak ya da cebren bir kenara fırlatmak için uğraşp durdular. Çasar belgenin bazı kısımlarında değişiklik yapın diye birbirlerine karşı*

⁵ Vesikanın orijinali Viyana Devlet Arşivi'nde bulunmaktadır. ÖStA.-HHStA-Votr. Karton no: 7.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

çasarın sarayına elçilerini gönderdiler. Mibály Apafi'nin hükümdar olmaması için uğraştılar, bu babiste başarılı da oldular, zira vesikayı tarumar ettiler; kendimizin çukurunu kazdık.” (Nagyajtai Cserei, 1852: 225)

Cserei vesikanın içeriğinden memnundu. Ancak Osmanlı hâkimiyetinden sonra Viyana idaresinin Erdel'e tam güven duyup duymadığı konusunda şüpheleri vardı. Bunu şu satırlarla dile getirmekteydi:

“Çasar, Türklere yakınlaşmasını engellemek için Erdel'i bilgece kontrolü altına almıştır. Evvela Viyana Sarayı, Erdel yönetimine güler yüzünü göstermezse ülke kolaylıkla başka tarafa dönebilir. Bu nedenle Beç, Katoliklerin Erdel'in yerel inançlarına karşı boşnutsuzluk yaratmasına izin vermemektedir.” (Nagyajtai Cserei, 1852: 228)

Gidişat Cserei'nin endişesini haklı çıkarmıştır. Zira Karlofça Antlaşması ile ayrıntıları belirlenen yeni statüde, özerk Erdel fikri hayata geçirilmemiştir. Bunun yerine coğrafya doğrudan Viyana'ya bağlanmıştır (Endes, 1935: 448-449).

Karlofça Antlaşması'na giden süreçte Cserei, Viyana ve Erdel arasındaki gelişmeleri ele alırken Osmanlı Devleti'nin iç politikasına da değinmiştir:

“1695'te Türk Çasarı Ahmet öldüğünde, çasarın büyük oğlu Mustafa tahta geçti. Acımasız, savaşperest bir mişacı vardı. Babasının savaşları vezirlere bırakmasından dolayı bahtsızlıklar yaşadığını idrak etmişti. Lakin artık fikirleri malum olduğundan sayısız Türk, emir almaksızın yeni çasarın yanına dizildi.” (Nagyajtai Cserei, 1852: 238)

Cserei bundan sonra askerî meselelere odaklanmıştır. I. Nemçe seferine atfen sultanın, 150 bin kişilik bir orduyla⁶ Erdel'e doğru harekete geçtiğini kaydetmektedir (Nagyajtai Cserei, 1852: 240). İlk sefer döneminde Leh Kralı II. Augustus'a karşı başarı sağlanmış; Elmas Mehmed Paşa Lugoş Savaşı'nda Erdel'deki çasar kuvvetlerinin başkomutanı Vetarani'yi yenilgiye uğratmıştır (Nagyajtai Cserei, 1852: 241-245). Cserei Erdel seferlerinin devamında, 1696 tarihli Ulaş Savaşı'na da vurgu yapmıştır. Böylece Heisler komutasındaki çasar ordularının kuşattığı Temeşvar'ın Elmas Mehmed Paşa tarafından kurtarılmasına da değinmiştir (Nagyajtai Cserei, 1852: 246-247).

Müellif, Osmanlı egemenliğinin bölgedeki akıbetini belirleyen Zenta Savaşı'nı da kaleme aldı. Alman birliklerinin bütün bir yıl boyunca bölgede askerî hazırlık yaptığını; dahası, Başvezir Elmas Mehmed Paşa'nın ordusuyla Erdel'e karşı harekete geçirdiği sırada, Alman ve Macar birliklerinin Ejder İbrahim Paşa'yı yakalayıp vezirin planlarını öğrendiğini yazdı.

Kayıtlarından okuduğumuz kadarıyla Elmas Mehmed Paşa, Tisa Nehri'ne vardığında yola atlı birliklerle devam etti. Bu hamle Alman savaş idaresi içinde ikileme neden olmuştu. Zira komutanların çoğu arka mevkiilerin tutulması amacıyla yeniçerilerin geride bırakıldığını düşündü. Dolayısıyla şimdi saldırmanın yenilgiyle sonuçlanacağı hususunda Prens Eugen ikna edilmeye çalışıldı. Fakat komutanın gerçekleştirdiği hücumla Osmanlı birlikleri ağır yenilgiye uğratıldı.

Mağlubiyet üzerine vezir, yardım sağlamak için Tisa'ya inşa ettirdiği köprüden geri gelmek istemişse de köprü ateşe verilmiştir.

Müellif Osmanlı ordusunun aldığı zararı anlatırken, Tisa'da yatan askerlerden ötürü köprü olmaksızın rahatça karşıya geçilebileceğini ifade etmektedir. Cserei'nin kayıtlarından okunduğu üzere yeniçeri ağası ve diğer paşalarla birlikte sadrazam da bu olay neticesinde hayatını kaybetti. Ölümü Simon Boér adlı bir askerinin Mühr-i Hümâyûn'u bulması sonucu anlaşıldı.⁷ Cserei bu savaşta 24 bin askerinin hayatını kaybettiğini yazmaktadır. Buna mukabil Almanların kaybı sekiz yüz bile değildir. Ayrıca başta doksan dört top olmak üzere Osmanlıların tüm askerî teçhizatı ele geçirilmiştir⁸ (Nagyajtai Cserei, 1852: 260-261).

⁶ Benzer sayıdaki ordu mevcudu için bkz. Abdülkadir Özcan, “II. Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 31, Ankara, 2003, 276.

⁷ Mührün akıbeti hakkında bkz. Kenan Kerestecioğlu, “Sultan Mustafa-II'nin Mührü Dolayısı İle Basılan Bir Madalyon”, *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, Bülten No. 14, Türk Nümismatik Derneği Yayınları, İstanbul, 1985, 3-5.

⁸ Savaşta Anadolu Beylerbeyi Mısırlıhâde İbrahim Paşa, Temeşvar Muhafızı Koca Cafer Paşa, Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa, Adana Valisi Fazlı Paşa, Rumeli Beylerbeyi Küçük Cafer Paşa, Diyarbekir Beylerbeyi Çerçeci İbrahim Paşa, Mevlüt Mehmet Paşa, Meşayizâde Hasan Paşa, Kul Kethüdası Cebeci Paşa; bunlara ek olarak 58 yeniçeri ağası, silahtar ağa ve sancak beyleri hayatını kaybetmiştir. BOA, A. DVNS. MHM.d, Nr. 109, 60 (1109 H. / 1697 M.).

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş “Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei” başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Vakanüvis bu savaşın sonuçlarını ele alırken olayın, Karlofça Antlaşması'na da zemin hazırladığını vurgulamaktadır:

“Ölenlerin çoğu suda boğulmuştu, ne kadar kişinin öldüğünü kimse bilmez, lakin bu harpte Türkler öylesine bir yenilgiye maruz kalmıştır ki, bir daha tekrarı olmaz. Almanlar Türkleri büyük bir utançla barış yapmak zorunda bırakmıştır. Antlaşmanın öyle ağır maddeleri vardı ki, Türk İmparatorluğu böylesini başlangıcından bu yana hiçbir düşmanı ile imzalamamıştır. (Nagyajtai Cserei, 1852: 261)

Cserei Karlofça Antlaşması'na da değinir:

“Birkaç yıl evvel İngiltere Kralı William, Bâb-ı Âlî'ye William Paget adlı bilge bir mütebassıs göndermişti. Bu kişi Türk ve Alman çasarlar arasında 25 yıl sürecek bir antlaşmanın imzalanması için çabaladı. Neticede Belgrad yakınlarındaki Karlofça adlı yerde devasa binalar yaptırıldı. Gerek Türk gerekse Alman tarafından yetkililer burada toplanıp, Türk milletine utanç ve zarar getirecek bir barış hakkında tartışmaya başladı. Zira Erdel'le birlikte tüm Macaristan'ın Alman çasarına, denizdeki büyük eyaletlerin Venedik'e, bütün Podolya ile birlikte Kamançe'nin Leblere, Azak Kalesi'nin ise Rus çarına verilmesi görüşülürdü.”

“...Sulthan hariç kalmasınlar diye Imre Thököly ve yanındaki Macarlar hakkında da ziyadesiyle uğraşıldı. Lakin Alman çasar Thököly'yi kanun dışı ilan etmiştir. Neticede Thököly İstanbul'a gönderildi ve sürgündeyken hayatını kaybetti. Böylece Thököly isyanı da son bulmuş oldu.” (Nagyajtai Cserei, 1852: 273-274)

Sonuç

Mohaç Savaşı, Budin'in ele geçirilmesi ve nihayetinde Macaristan'ın üçe ayrılması; daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa çapında fiili bir ittifak kurulmasına neden olacak II. Viyana Seferi, Macar tarihinde büyük değişimlerin habercileri olmuştur. Her iki döneme doğrudan tanıklık etmiş kişilerin tuttuğu kayıtların incelenmesi, söz konusu değişimlerin ele alınmasını, ayrıca Osmanlı ve Macar tarihindeki ortak soruların cevaplanmasını mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede, Orta ve Yeni Çağ Macaristanı'nda birer devlet adamı olarak kariyer yapmış, dolayısıyla üst düzey kişilerle temas kurmuş György Szerémi ve Mihály Cserei'nin kaleme aldıkları eserlerin, dönemin aydınlatılması hususunda büyük katkılar sağlayacağı tespit edilmiştir.

Müverrihlerin eğitimleri, mevkileri, hayat tecrübeleri ve başka dönemlerde yaşamış olmaları gibi etkenler, kayıtlarındaki tarz, üslup ve biçimsel farklılıkları yoğun biçimde etkilemiştir. Lakin Osmanlı ve Habsburg egemenlikleri arasında sıkışan Macaristan'ın verdiği mücadeleyi kâğıda dökmek gibi ortak bir hedef belirlemişler; ülkelerinin özgürlüğünü ön plana yerleştirmişlerdir. Zaman zaman öznel bir rota izlemiş olsalar da Macar halkının durumundan Erdel'in uluslararası siyasetteki rolüne kadar uzanan geniş bir yelpazede, devirleri hakkında ayrıntılı bir resim sunmuşlardır. Böylece Macar devlet idaresinin ve halkının yaşadığı buhranı tasvir etmişlerdir.

Netice itibariyle farklı kaynaklardan aktardıkları bilgiler ve ayrıca sundukları rivayetler ile birlikte, György Szerémi ve Mihály Cserei'nin eserlerindeki veriler, Osmanlı-Macar ilişkilerinin mikro tarihsel açıdan tetkik edilmesi kapsamında beklenenden fazlasını vermektedir. Özellikle -*écritures ordinaires*- sıradanın yazımı çerçevesinde, günlük hayata ve topluma ilişkin takip edilen egzistansiyalist özellikler, arşiv belgelerinin sunduğu resmî/diplomatik ve askerî süreçleri tamamlar niteliktedir.

Kayıtlarda Bâb-ı Âlî ve Viyana'ya karşı Macarların verdiği mücadeleler ele alınırken, askerî kuvvetlerin sayılarına, köy ve şehirlerin durumuna ve Macaristan'daki politik yaklaşımlara değinilmiştir. Bu hususlar hakkında kimi kez yanlış ve abartılı bilgiler göze çarpmaktadır. Ancak meselelere tematik açıdan yaklaşılması olması, XVI. ve XVII. yüzyıl Macar toplumunun hayat görüşüne dair bir rekonstrüksiyon yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Türk tarih yazımını, Rönesans devrinin pratikleriyle ya da Batı Avrupa'daki mezhepsel historiyoğrafinin klasikleriyle karşılaştırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak Szerémi ve Cserei'nin izledikleri metodun söz konusu aşamada bir kesişme noktası oluşturduğu söylenebilir. Zira kendileri inandırıcılığın sağlanması amacıyla geleneksel yöntemlerin dışına çıkmış ve olayları bir tanık olarak nakletmiştir. Bu anlamda mevcut eserler, Evliya Çelebi'nin de aynı usulden istifade ettiği iddiasıyla frapan da olsa retorik bir karşılaştırma ihtimalinin önünü açmaktadır. Dolayısıyla müverrihlerin kayıtları kültür ve edebiyat tarihi açısından da önem arz etmektedir.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Öneriler

Gerek Szerémi gerekse Cserei, tarihî vakalara dair yaklaşımlarda bulunurken, öznel bir tavır sergilemekten kaçınmamıştır. Kendi devirleri dâhilinde, Macar devletinin ve toplumunun durumunu değerlendirmişler; siyasî ve beşerî çıkarımlarda bulunmuşlardır. Farklı çağların insanları olsalar da iki imparatorluğun arasında, özgür bir devlet teşkilatlanmasının hayalini kurmuşlardır. Böylece sundukları dönem atmosferi ve düşünce tarzı ile arşiv belgelerine destek sunmuşlar, daha geniş çerçeveli tarihsel çıkarımlara katkı sağlamışlardır. Söz konusu şartlar itibarıyla diğer Macar kroniklerine ilişkin yapılacak tetkiklerin, Osmanlı tarih araştırmalarına yeni bir boyut kazandıracağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Afyoncu, E. (2011). *Mubteşem Süleyman*. Yeditepe Yayınevi.
- Barta, G. (1971). Illiziók esztendeje (megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez). *Történelmi Szemle*, 77(1), 1-30.
- Barta, G. (1984). *Az erdélyi fejedelemség születése*. Gondolat.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): A. DVNS. MHM.d, Nr. 109, 60 (1109 H. / 1697 M.).
- Bél, M. (1989). *Magyarország népeinek élete 1730 táján*. Gondolat Kiadó.
- Bessenyei, J. (2003). Ferdinánd király és a magyarországi arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526-1540). *Történelmi Szemle*, 45(1-2), 93-107.
- Bethlen, F. (2002). *Erdély története, a váradi békekötéstől János Zsigmond haláig (1538-1571)*. Enciklopédia Kiadó-Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Bitskey, I. (1982). *Magyar emlékiratok (16-18. század)*. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Brodarics, I. (1976). *Brodarics története a mohácsi vészről*. Zrínyi Kiadó.
- Eckhart, F. (1949). *Macaristan tarihi* (İ. Kafesoğlu, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Endes, M. (1935). *Erdély három nemzete és régi vallása autonómiájának története*. A Szerző Kiadása.
- Fazekas, J. (1978). A Habsburg-elnyomás Erdélyben. 1690-1847, A néptömegek harca a társadalmi és nemzeti felszabadulásért (1690-1847). *Korunk*, 3(5), 205-214.
- Fekete, L. (1935). A Rákóczi-Aspremont-Levélár török iratai. *Levéltári Közlemények*, 13(1-4), 123-157.
- Fekete, L. (1993). *A hódoltság török levéltári forrásai nyomában*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Feridun Ahmed Bey, (1275/1848). *Münşeat-üs selâtîn* I. Darü't-tibaatü'l-Âmire.
- Gubcsi, L. (2014). *13 ördögi év, a Mátyásról Mohácsig*. G Marketing & Média Kft.
- Heltai, G. (1981). *Krónika az magyaroknak dolgairól*. Magyar Helikon.
- Hóman, B. (1938). A forráskutatás és forráskritika története Magyarországon. In. Hóman Bálint (Szerk.), *Történetírás és forráskritika* (pp. 383-437). Magyar Történelmi Társulat.
- Jancsó, B. (1931). *Erdély története*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet.
- Kerestecioğlu, K. (1985). Sultan Mustafa-II'nin mührü dolayısı ile basılan bir madalyon. *Türk Nüsmatik Derneği Bülteni*, Bülten No. 14, Türk Nüsmatik Derneği Yayınları.
- Kiss, L. (1889). Nándorfehérvár bukása (1521). *Hadtörténelmi Közlemények*, 2(2), 389-440.
- Mehmed Râşid Efendi, (1282/1865). *Târîh-i Râşid* II. Matbaa-i Âmire.

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

Nagy, G. (1896). *Czegei Vass György és Vass László naplói 1659-1739, Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI-XVIII. századokból* 3. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal.

Nagyajtai Cserei Mihály históriája, (1852). (a szerző eredeti kéziratából Kazinczy Gábor által), Emich Gusztáv Könyvnyomdája.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi (Nuruosmaniye Ktp.): Nr. 4311 (1101H./1690M.).

Osmanzâde Ahmed Taib Efendi, (1271/1855). *Hadîkatü'l-vüzerâ*. Cerîde-i Havâdis Matbaası.

Österreichische Staatsarchiv- Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Vortrage an den Kaiser (ÖStA.-HHStA-Vortr.): Karton no:7.

Özcan, A. (2003). II. Mustafa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 31. Türkiye Diyanet Vakfı.

Pach, Zs. (1985). *Magyarország története 1526-1686*. Akadémia Kiadó.

Pálffy, G. (1996). A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig, (vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz). *Történelmi Szemle*, 38(2-3), 163-217.

Papp, S. (2004). Magyarország és az oszmán birodalom, (a kezdetektől 1540-ig). In: Zombori István (Szerk.), *Közép-Európa Harca A Török Ellen A 16. Század Első Felében* (pp. 37-90). METEM.

Perjes, G. (1979). *Mohács*. Magvető Kiadó.

Pokoly, J. (1904). *Az erdélyi református egyház története* 3. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa.

Polatçı, T.-Batmaz, A. (2013). Doğu-Batı imajı gölgesinde Konstantinopolis ve Beç: XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg ilişkileri. *Gazi Akademik Bakış*, 6(12), 51-80.

Rónai, H. J. (1897). *Magyar hadi krónika, a magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története, második rész: a mohácsi vésztől a legújabb korig*. Magyar Tudományos Akadémia.

Silahdâr Fındıklı Mehmet Ağa, (1928). *Silahdâr Târîhi* II. Orhaniye Matbaası.

Szabó, J. (2006). *A mohácsi csata*. Corvina.

Szádeczky, L. (1892). *Szerémi György élete és emlékirata*. Magyar Tudományos Akadémia.

Szádeczky, L. (1898). *Thököly erdélyi fejedelemsége*. Athenaeum Részvény-Társulat Könyvnyomdája.

Szakály, F. (1977). *A mohácsi csata, sorsdöntő történelmi napok*. Akadémia Kiadó.

Szekfű, Gy. (1935). *Magyar Történet* 4. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Szerémi, Gy. (1979). *Magyarország romlásáról*. (Erdélyi Laszló fordítását átdolgozta Juhász László), Szépirodalmi Könyvkiadó.

Szilády, Á. (1894). *Irodalomtörténeti közlemények*. Magyar Tudományos Akadémia.

Szilágyi, S. (1866). *Erdélyország története, különös tekintettel művelődésére* 2. Heckenast Gusztáv.

Török, P. (1926). A mohácsi vész diplomáciai előzményei. In: Lukinich Imre (Szerk.), *Mohács Emlékkönyv 1526* (pp. 141-192). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı tarihi II: İstanbul'un fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Veinstein, G. (2001). Charles Quint et Soliman le Magnifique: le grand défi. In: Francisco Sánchez-Montes González-Juan Luis Castellano (Coord.), *Carlos V. Europeísmo y universalidad. Actas del congreso internacional celebrado en Granada* (pp. 519-529). Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V (S.E.C.C.F.II y C.V.).

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg ilişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

EXTENDED SUMMARY

The aim of the study is to reflect the attitude of Hungarian politics and Hungarian society towards the Ottoman existence through the eyes of Hungarian chroniclers who have a certain administrative status and have witnessed the events directly. In the research, György Szerémi, who wrote the period of the Battle of Mohacs, which will result in the destruction of the historical Hungarian Kingdom, is included. Then, Mihály Cserei, who wrote that Hungary left the Ottoman rule and joined the Habsburg influence, was examined. Thus, the political turmoil of the period, the current political tendencies and the reactions of the Hungarian central authority were tried to be analyzed. During the evaluations, developments in international politics were also taken into account, and the works of two authors were analyzed within this framework.

In this study, the process from the Battle of Mohacs to the Treaty of Karlowitz was subjected to a period analysis based on the records of two Hungarian chroniclers. In order to evaluate the findings in detail, the Ottoman and Austrian archives were also consulted. The analysis is built within the framework of "transmission of the ordinary" in terms of portraying daily life. However, bureaucratic state records were also taken into account in order to make objective comparisons.

The records written by György Szerémi under the name *Memoirs on the Decline of Hungary* [Epistola de perditione Regni Hungarorum] contain the most exciting information in Hungarian history regarding the presence of Turks in Hungary. Serf-born Szerémi used a raw and frank style while writing her memories on paper. It was accompanied by extraordinarily bad Latin.

Although his notes provide references up to the time of László V, his work is mostly dated to the 16th century. It provides detailed data from the first years of the century to 1543. Szerémi did not deal with historical developments in a regular and continuous way, but rather focused on events. In addition, his education is not sufficient for high-level historical synthesis.

The author could not always reach clear information about the developments. Nor did it attempt to collect documents in line with a predetermined plan. In this respect, he did not try to record authentic historical data. In this context, his notes are mostly based on public opinion about historical events and people. However, thanks to this, Szerémi has succeeded in presenting a unique record in reflecting the world of ideas in the lower layers of Hungarian society.

He presented information about individuals' ideas, judgments, ways of thinking, and beliefs. Thus, his records added a new dimension to the existing knowledge in Hungarian historiography. With his writing style, a different perspective has been provided on the view of the Mohacs period. Despite his negative aspects, he is a suggestive writer. His unrefined style, which is far from reservations, also provides important clues to the medieval mentality. His enthusiastic personality also adds color to his writings.

While the main emphasis in his work was the Ottoman expansion in Hungary, he also attempted to compare it with the cult of King Matthias Corvinus. However, this comparison does not emphasize its glory and majesty. Rather, the king was seen as the savior of the little people in the land.

At the beginning of the 18th century, the most important Hungarian language source of the period was written by Mihály Cserei. Cserei was born into a noble family compared to serf-born Szerémi. He had a Calvinist training. He participated in military expeditions with Mihály Teleki and Imre Thököly. He had to hide in Wallachia during the Karlowitz Treaty. He finally took part in the Rákóczi's War of Independence. Therefore, in addition to his education, he had a serious experience both in the bureaucracy and in the military.

Cserei began writing his work in 1709. He has two important differences compared to Szerémi. First, Cserei embraces Transylvanian patriotism. Second, He supports the perspective of the aristocracy in Transylvania. But at the same time, according to Szerémi, Erdel lived its golden age during the Ottoman period. Because although it was under the auspices of the Ottoman Empire, national rulers ruled Transylvania. In this respect, he was sceptical of Habsburg influence after the withdrawal of the Ottomans. In his work, he put forward the

"Bu çalışma, 23-27 Kasım 2016 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından Macaristan'ın Budapeşte kentinde düzenlenen, Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman (Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts and Suleiman the Magnificent) adlı sempozyumda sunulmuş "Osmanlı Varlığının Macaristan'daki İki Görgü Tanığı: György Szerémi, Mihály Cserei" başlıklı basılmamış tebliğden üretilmiştir."

idea of a “patriarchal democracy of the nobility”. At the same time, he emphasized the acumen that the aristocracy could not show in the administration of Hungary. Accordingly, the nobles have darkened the future of the country due to their personal interests.

In this framework, while determining the purpose of the study, the focus was on the chroniclers who had two different classes and ideologies, but met on a common point. Thus, sincere ideas about the future of Hungary were examined. In this way, the reflections of the Ottoman-Hungarian relations in the Hungarian society were tried to be dealt with in the smallest periphery. As a result, in addition to the intense diplomatic schemes presented by the archival documents, it was desired to show the Hungarian people’s perspective on the issues.

Both Szerémi and Cserei had differences in their approach to issues due to their educational background and life experience. However, they took part in certain levels of the Hungarian bureaucracy, and in this respect, they produced solutions for the Hungarian state. They became people of different eras; however, both tried to find answers so that the future of Hungary, which was stuck between the Habsburg and Ottoman empires, could be rebuilt.

The aforementioned psychology has sometimes led the authors to think that a united Hungary can be created alongside the Ottoman Empire. Finally, this process will come into being in the Rákóczi War of Independence, which took place between 1703 and 1711, after the Ottomans left the country.